

IJTIMOIIY MADANIY KOMPETENTSIYA – ZAMONAVIY TA'LIM MODELI

Xolmirzayev Nuriddin Abdullayevich

Navoiy davlat pedagogika instituti 13.00.01 – Pedagogika nazariyasi:

Pedagogik ta'limotlar tarixi ixtisosligi doktoranti.

ANNOTATSIYA

Maqolada zamonaviy ta'lim sharoitida ijtimoiy-madaniy kompetentsiyani rivojlantirish jihati hamda pedagogik muhitda ijtimoiy-madaniy kompetentsiyaning dolzarbligi tahlil qilinadi. “Ijtimoiy-madaniy kompetentsiya” tushunchasining mohiyatini tushunishga yondashuvlar ko‘rib chiqiladi. Ijtimoiy-madaniy axborot makon tizimida ijtimoiy-madaniy kompetentsiyaning asosiy jihatlari yoritilgan. Pedagogik muhitda ijtimoiy-madaniy kompetentsiyani rivojlantirishning bir qator tavsiyaviy tamoyillari taklif qilingan.

Kalit so‘zlar: kompetentsiya, pedagogik mahorat, ta'lim jarayoni, ijtimoiy madaniyat.

ANNOTATION

The article analyzes the aspect of development of socio-cultural competence in the conditions of modern education and the relevance of socio-cultural competence in the pedagogical environment. Approaches to understanding the essence of the concept of "socio-cultural competence" are considered. The main aspects of socio-cultural competence are highlighted in the socio-cultural information space system. A number of recommended principles for the development of socio-cultural competence in the pedagogical environment have been proposed.

Key words: competence, pedagogical skill, educational process, social culture.

Hozirgi vaqtda jamiyat hayotining ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy sohalari turli darajadagi o‘qituvchilarga qo‘yiladigan talablarni tizimlashtirishni taqozo etmoqda.

Ta’lim jarayonining pedagogik tarkibiy qismi o‘z mohiyatiga ko‘ra, genetik jihatdan aniqlangan psixologik moyilliklarni amalga oshirishda ijtimoiy, intellektual va axloqiy ehtiyojlarning aspektli integratsiyasini o‘z ichiga oladi.

Iste’molchining axborotga munosabati nuqtai nazaridan ijtimoiy-madaniy ma’lumotdan foydalanishga tayyorlik va qobiliyatga mazmunli munosabatni rivojlantirish zarurati ijtimoiy-madaniy kompetentsiyani rivojlantirish muammosining dolzarbligini belgilaydi.

Pedagogika fanining pedagogik muhitda ijtimoiy-madaniy kompetentsiya asoslarini shakllantirishga bo‘lgan qiziqishi bejiz emas, chunki ta’lim tizimidagi bu jihat birlashtiruvchi element hisoblanadi. Asosan, ijtimoiy-madaniy kompetentsiyani o‘quv jarayoni sifatida shakllantirish bilan birga o‘quv jarayonining barcha ishtirokchilari uchun tenglikni talab qiladi.

Kompetensiyaga asoslangan yondashuv mehnat bozori talablariga muvofiq malaka, ko‘nikma va bilimlarni tizimlashtirishni, ish samaradorligi uchun mas’uliyatni oshirish, bo‘lajak o‘qituvchining erkinlik chegaralarini kengaytirish, shu bilan birga uning malakasini talab qilish va uni baholash qoidalarini ko‘rsatish hisoblanadi. O‘qituvchida ijtimoiy-madaniy kompetentsiyalarni shakllantirish har tomonlama barkamol mutaxassisni rivojlantirishga zamonaviy yondashuv bilan belgilanadi.

Kompetensiyaga asoslangan shaxsni boshqarish yondashuvining asoschisi sifatida David Mc Clelland nomini qayd etish zarur. Olim ishlab chiqarish jarayoni xususiyatlarining psixologik aspektlarini o‘rgangan bo‘lib, mutaxassis motivatsiyasini ishlab chiqarish jarayoni va maqsadlari bilan uzviy birlashtirish nazariyasining asoschisi sifatida taniladi. [1]

O‘qituvchining ijtimoiy-madaniy kompetentsiyasiga qo‘yiladigan zamonaviy talablar o‘qituvchining uslubiy ishlarda, ijodiy va ishchi guruhlarda, ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatda, pedagogik tanlovlarda, mahorat darslarida faol ishtirok etishi, ularning pedagogik tajribasini tarqatish va umumlashtirish orqali uni rivojlantirish yo‘llarini belgilaydi.

Olimlar ma'lumotlarining asosli talqinlariga tayanib, ijtimoiy-madaniy kompetentsiya tushunilgan umumiy kommunikativ tizimning elementini kundalik hayot sharoitida, ijtimoiy muloqotni shakllantirish va rivojlantirishda samarali o'zaro ta'sir qilish shakli sifatida ko'rishadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, ta'lim jarayonida kompetensiyaga asoslangan yondashuvni shakllantirishda shaxsning samarali kasbiy faoliyati uchun zarur bo'lgan shaxsiy fazilatlar asoslari bilan bog'liq bo'lgan munosabatlar va vakolat darajasida tizim uchun zarur bo'lgan mutaxassislarni tayyorlashga belgilangan ijtimoiy ehtiyoj sifatida talqin qilinishi mumkin.

Ushbu ta'riflar asosida ta'lim jarayonida ijtimoiy-madaniy kompetentsiyani tizimlashtirish va rivojlantirish metodologiyasi va shartlarini tahlil qilish va ajratib ko'rsatish dolzarbdir, bu esa ijtimoiy-madaniy kommunikativ makonning rivojlanishiga olib keladi. E.G. Belyakovaning so'zlariga ko'ra, bu jarayon shaxsning semantik tajribasiga asoslangan axborot resurslari va axloqiy tamoyillarni bog'laydi [2]

Ta'lim muhitida ijtimoiy kompetentsiyani shakllantirish muammosining pedagogik va ijtimoiy ahamiyatini tushunish asta-sekin yuzaga keldi. Dastlab, bu jihat metodologik formatda, ya'ni ta'limni rivojlantirish mexanizmi sifatida kommunikativ o'zaro ta'sirni rivojlantirish xususiyatlarini belgilashda tahlil qilindi.

Semantik tushunish elementlari asosida yaratilgan ijtimoiy-madaniy kompetentsiya individual semantik tajribadan faol foydalanishni belgilaydi, bu nazariy jihatdan o'z tarkibiga ijtimoiy-madaniy ma'lumotlarni bosqichma-bosqich o'rganish va shaxsiy tajribada tizimlashtirishni o'z ichiga oladi:

– axborotni individual tushunish (sub'ektiv tajribani tasdiqlash);

–baholash, shaxsiy tajriba bilan taqqoslash (shaxsiy qadriyat pozitsiyasini shakllantirish);

–o'rganilgan tajribani shaxsiy faoliyatning samarali mexanizmiga kiritish (semantik qarashlarni ijodiy mahsulotga materiallashtirish).

Ushbu qoida nafaqat bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishni, balki ijtimoiy-madaniy asoslar va ular bilan bog‘liq kommunikativ aloqa formatlarida harakat qilishni, madaniyat asoslarini samarali talqin qilishni va strategik hamkorlikni rivojlantirish uchun zamonaviy madaniyatlararo o‘zaro munosabatlarning turli sohalarda individual kasbiy vazifalarni amalga oshirishda ushbu sohalardan foydalanishni talab qiladi[4].

Shuni ham ta’kidlash kerakki, sotsial-madaniy kompetentsiyani shakllantirish tizimini o‘rganishning dolzarbligi ilmiy sohani kompleks rivojlantirish, tez o‘zgaruvchan ijtimoiy voqealar tizimida shaxsning kasbiy rivojlanishining roli ortib borishi bilan bog‘liq. Ilmiy sohaning jadal rivojlanishi, ishlab chiqarilayotgan ma’lumotlarning ko‘payishi, umumiy kasbiy kompetentsiyani oshirish usullarini shakllantirish kasbiy mahoratning ijtimoiy-madaniy yondashuvini aniqlash va tizimlashtirish imkonini beradi.

Ijtimoiy-madaniy bag‘rikenglik darajasi uning turli bilimlarni o‘zlashtirish natijasidagi ko‘nikmalari darajasi bilan bog‘liq. Pedagogikaning evolyutsion jarayoni ilmiy muhit va amaliy faoliyat sifatida kommunikativ jarayonning faqat sub’ektiv xususiyatlari bo‘lgan ijtimoiy-madaniy kompetentsiya tushunchasidan tashqari, “sotsiomadaniy texnologiya” atamasidan - boshqacha aytganda, mexanizm haqidagi bilimlardan ijtimoiy-madaniy o‘zaro ta’sir tizimida foydalana boshladi.

Ijtimoiy-madaniy kompetentsiya modellarining ko‘pchiligining tuzilishiga asoslanib, elementlarini ajratib ko‘rsatamiz:

- psixologik – ma’lum bir madaniyatda qabul qilingan muloqot xususiyatlaridan foydalanishni hisobga olgan holda o‘zaro ta’sirning milliy-maxsus modellarini birlashtirish;

- lingvistik – ijtimoiy-madaniy o‘ziga xosliklarga oid madaniyatlararo muloqot holatlarida leksik formatdan foydalanish;

- dialektik stereotiplar orqali ijtimoiy guruhlarining sotsiologik - lingvistik o‘zaro ta’siri;

- madaniy – ma'lum bir jamiyat a'zolariga xos bo'lgan etnik-madaniy qadriyatlar va xulq-atvor me'yorlari asosida kommunikativ o'zaro ta'sirni shakllantirish.

Bu shuni anglatadiki, ijtimoiy-madaniy o'zaro ta'sir sohasidagi aniq maxsus bilimlar bilan bir qatorda, malakali mutaxassis o'z faoliyatida o'zining butun majmuasidan to'laligicha foydalanishi kerak. Bundan tashqari, malakali mutaxassis qo'shimcha ravishda uning ijtimoiy-madaniy kompetentsiyasini samarali amalga oshirishni ta'minlaydigan strategiya va taktikalarni yaxshi bilishi kerak.

Ijtimoiy-madaniy sohada kompetentsiyalarni shakllantirish va rivojlantirishning an'anaviy va innovatsion yondashuvlari o'rtasidagi yaqin aloqa ularning qarama-qarshi va dialektik tabiati bilan belgilanadi. Bir tomondan, ular jamiyatdagi ijtimoiy o'zgarishlarga moslashuvchan tarzda moslashishi, ikkinchi tomondan, o'zining pedagogik mohiyatida barqaror bo'lib qolishi kerak. Bundan tashqari, ular an'anaviy tarzda paydo bo'ladigan va ketma-ket globallasuv kontseptsiyalarini ta'lim kelajagini loyihalash bilan qabul qilishi va bog'lanishini ta'minlashi kerak.

Shunday qilib, pedagogik innovatsiyalar innovatsiyalarni joriy etish orqali takomillashtirish jarayonini nazarda tutadi, har doim an'analarga asoslanadi, ular ijtimoiy-madaniy tajribaning ma'lum jihatlarini asoslash va saqlash uchun universal konfiguratsiya bo'lib, shuningdek, uzluksizlikni ta'minlaydi. Innovatsion usullar jamiyatda faqat ijtimoiy-madaniy tajribaning mavjud asoslari formatiga mos kelgandagina ishlaydi [3].

Zamonaviy ta'lim modellarini rivojlantirish tendentsiyalari quyidagi sohalarda ijtimoiy-madaniy kompetentsiyani amalga oshirishni ta'minlaydi:

- globallasuv bozori talablarini hisobga olgan holda ta'lim tizimining maqsadlarini aniqlash va vazifalarni belgilash;
- o'quv dasturlarini ishlab chiqish, shakllantirish;

–ijtimoiy-madaniy kompetentsiyaga asoslangan yondashuvni amalga oshirishni ta'minlaydigan innovatsion ta'lim texnologiyalari va usullaridan foydalanish.

Ijtimoiy-madaniy kompetentsiyani shakllantirishning aksariyat modellari tuzilishining amaliy tarkibiy qismiga asoslanib, quyidagi pedagogik usullardan foydalanish maqsadga muvofiqdir:

- individual ijtimoiy-madaniy sharoitlarni loyihalash usuli (muloqot ko'nikmalarini shakllantirish, axborot maydonini tizimlashtirish ko'nikmalarini rivojlantirish);

– analitik faoliyat usuli (ijtimoiy-madaniy muloqotni tahlil qilish va argumentatsiya qilish ko'nikmalarini rivojlantirish);

- muammoli ta'lim usuli (harakat variantlari asosida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan natijalar va oqibatlar ehtimoli haqida ijodiy fikrlashni rivojlantirish).

Yuqoridagi usullar an'anaviy formatda ham yangilanishi mumkin bo'lgan muammoli, individual vazifalardan foydalanishga asoslangan shaxsning ijtimoiy-madaniy kompetentsiyasini shakllantirishni, kommunikativ qidiruv vazifalari va kognitiv qidiruv madaniy vazifalar va ilg'or internet texnologiyalarining rivojlanayotgan aspektlaridan foydalanishni ta'minlaydi.

Ta'lim tizimida ijtimoiy-madaniy kompetentsiyani shakllantirish mexanizmini tushunish shaxsiy pozitsiya va yuqori darajadagi ijodiy faoliyatning mavjudligini nazarda tutadi. Boshqacha aytganda, bu shaxsning axloqiy bilimlari, ko'nikmalari, shaxsiy fazilatlarini, yuqori darajadagi ijtimoiy tushunishni shakllantiradigan shaxsiy xususiyatlar tizimidir.

Shunday qilib, ijtimoiy-madaniy kompetentsiya nafaqat ijtimoiy-madaniy bilim va ko'nikmalarni, balki o'zaro ta'sirning hissiy va kommunikativ tarkibiy qismlarini ham shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Berdiyeva H.B. Bo‘lajak o‘qituvchilarda ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari // *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*. October 2021. 888 – b.
2. Белякова Е.Г., Захарова И.Г. Социокультурное информационное пространство в контексте проблемы формирования личности // *Вестник ТюмГУ. Сер. Педагогика. Психология. Философия*. – 2010. – № 5. – С. 11–17.
3. Зимняя И.А. Компетенция и компетентность в контексте компетентностного подхода в образовании // *Иностранные языки в школе*. – 2012. – № 6. – С. 2–10.
4. Сафонова В.В. Коммуникативная компетенция: современные подходы к многоуровневому описанию в методических целях // *Сер. О чем спорят в языковой педагогике*. – М.: Еврошкола, 2004.